

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 69 – 2018

1–4

SUMAR

STUDII

ADINA BORONEANȚ, MEDA TODERAȘ, Considerații preliminare asupra plasticii din situl 4 de la Gothatea	5
AUREL-DANIEL STĂNICĂ, GABRIEL VASILE, Date arheologice și antropologice despre o necropolă medio-bizantină de la Isaccea– <i>Noviodunum</i> (jud. Tulcea), sectorul <i>Terenul Poliției de Frontieră</i>	49
DANIELA MARCU ISTRATE, Feldioara înainte și după cavalerii teutoni. Fortificația așezării medievale.....	121

NOTE ȘI DISCUȚII

ION MAREȘ, Date noi referitoare la obținerea sării din saramură în eneolitic. Brichetaje descoperite în așezarea Cucuteni A-B ₁ de la Adâncata – <i>Dealul Lipovanului</i> (jud. Suceava).....	155
BIANCA PREDĂ-BĂLĂNICĂ, ALIN FRÎNCULEASA, DANIEL GARVĂN, Un topor cu gaură de înmănușare transversală descoperit la Slon (com. Cerașu, jud. Prahova)	177
DRAGOȘ MĂNDESCU, Descoperiri funerare aparținând grupului Ferigile la Stoenești – <i>Valea Miriutei</i> (jud. Argeș).....	193
ALEXANDRU AVRAM, Inscription funéraire hellénistique d’Istros.....	213
CONSTANTIN C. PETOLESCU, Participarea flotei romane la războiul dacic al împăratului Traian.....	217
ADRIAN BĂTRÎNA, LIA BĂTRÎNA, Din nou despre biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți.....	225

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Cronica epigrafică a României (XXXVII, 2017).....	269
LIANA OȚA, Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”	287

OANA DAMIAN, „140 de ani de arheologie dobrogeană”. Cronica unei expoziții.....	329
OANA DAMIAN, Nufăru 40. Colocviu și expoziție fotodocumentară dedicate cercetării arheologice a unei cetăți bizantine de la gurile Dunării, <i>Proslavița</i>	337
<i>TEZE DE DOCTORAT</i>	
FLORIN CIULAVU, Activitatea monetăriei de la Alba Iulia. Studiu numismatic, istoric și arheologic	347
<i>IN MEMORIAM</i>	
Gânduri despre Dumitru (Mitrut) Țicu (<i>Zeno Karl Pinter</i>).....	355
<i>RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE</i>	
Jenny Strauss Clay, Irad Malkin, Yannis Z. Tzifopoulos (eds.), <i>Panhellenes at Methone: graphê in Late Geometric and Protoarchaic Methone, Macedonia (ca 700 BCE)</i> , Trends in Classics - supplementary volumes 44, Editura Walter de Gruyter, Berlin – Boston, 2017, x + 377 p. (<i>Iulian Bîrzescu</i>)	359
Nathan Badoud, <i>Le temps de Rhodes. Une chronologie des inscriptions de la cité fondée sur l'étude de ses institutions</i> , Vestigia. Beiträge zur alten Geschichte 63, Editura C.H. Beck, München, 2015, XVII + 542 p., 148 fig. (<i>Iulian Bîrzescu</i>)	361
Toni Năco del Hoyo, Fernando López Sánchez (eds.), <i>War, Warlords, and Interstate Relations in the Ancient Mediterranean</i> , Impact of Empire 28, Leiden – Boston, Editura Brill, 2018, xiv + 504 p. (<i>Liviu Mihail Iancu</i>)	363
Christoph Hinker, <i>Ausgewählte Typologien provinzialrömischer Kleinfunde. Eine theoretische und praktische Einführung</i> . Beiträge zur Archäologie 8, Editura LIT, Viena – Berlin, 2013, 368 p., 58 ilustrații (<i>Cristina-Georgeta Alexandrescu</i>).....	367
Gleb V. Kubarev, <i>Altürkische Gräber des Altaj</i> , Archäologie in Eurasien, Band 33, Editura Dr. Rudolf Habelt, Bonn, 2017, XII + 402 p., 457 fig. (<i>Adrian Ioniță</i>).....	369
Maria-Venera Rădulescu, <i>Meșteșug, artă, document. Cahlele din Țara Românească, secolele XIV–XVII</i> , Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016–2017, 430 p. (incluzând 19 fig. și 158 pl.) (<i>Daniela Marcu Istrate</i>).....	372
Sófalvi András, <i>Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori udvarhelyszéken/Război și autoapărare în scaumul Odorhei în Evul Mediu și epoca Principatului</i> , Erdélyi Múzeum-Egyesület/Editura Muzeului Ardelean, Kolozsvár/Cluj-Napoca, 2017, 616 p. (incluzând 549 fig. și o hartă) (<i>Daniela Marcu Istrate</i>)	375
Ioan Marian Țiplic (ed.), <i>Oameni și comunități în jurul Carpaților</i> (Minerva, IV; Collectanea, 2), Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, 202 p. (<i>Sebastian Ovidiu Dobrotă</i>)	378
<i>Pontica L</i> , 2017 (<i>Oana Damian</i>)	380
<i>ABREVIERI</i>	385

ÉTUDES ET RECHERCHES
D'HISTOIRE ANCIENNE
ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 69 – 2018

1–4

SOMMAIRE

ÉTUDES

ADINA BORONEANȚ, MEDA TODERAȘ, Preliminary considerations regarding some plastic representations from Site 4 at Gothatea	5
AUREL-DANIEL STĂNICĂ, GABRIEL VASILE, Archaeological and anthropological data on a Middle-Byzantine necropolis at Isaccea–Noviodunum (Tulcea County), <i>Border Police Territory</i> sector	49
DANIELA MARCU ISTRATE, Feldioara before and after the Teutonic Knights. The mediaeval fortification	121

NOTES ET DISCUSSIONS

ION MAREȘ, New data regarding salt extraction from brine in the Eneolithic. Briquetages discovered in the Cucuteni A-B ₁ settlement from Adâncata – <i>Dealul Lipovanului</i> , Suceava County	155
BIANCA PREDĂ-BĂLĂNICĂ, ALIN FRÎNCULEASA, DANIEL GARVĂN, A shaft-hole axe discovered in Slon (Cerașu locality, Prahova County)	177
DRAGOȘ MĂNDESCU, Funerary findings belonging to Ferigile group at Stoenești – <i>Valea Miriuței</i> (Argeș County)	193
ALEXANDRU AVRAM, Inscription funéraire hellénistique d'Istros.....	213
CONSTANTIN C. PETOLESCU, La participation de la flotte romaine à la guerre dacique de l'empereur Trajan	217
ADRIAN BĂTRÎNA, LIA BĂTRÎNA, Once more about the “Saint Nicholas” church from Rădăuți	225

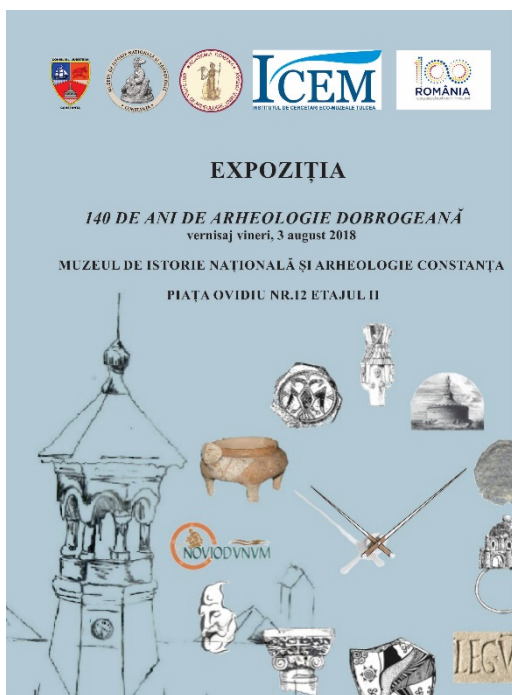
CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

CONSTANTIN C. PETOLESCU, Chronique épigraphique de la Roumanie (XXXVII, 2017) ..	269
LIANA OȚA, Session annuelle de communications scientifiques de l'Institut d'Archéologie « Vasile Pârvan »	287

OANA DAMIAN, « 140 ans d'archéologie dobroudjéene ». Chronique d'une exposition	329
OANA DAMIAN, Nufăru 40. Colloque et exposition photodocumentaire dédiés à la recherche archéologique d'une forteresse byzantine, située à l'embouchure du Danube, <i>Proslavitza</i>	337
<i>THÈSES DE DOCTORAT</i>	
FLORIN CIULAVU, The activity of the mint of Alba Iulia. Numismatic, historical and archaeological study	347
<i>IN MEMORIAM</i>	
Thoughts about Dumitru (Mitrut) Ţicu (<i>Zeno Karl Pinter</i>).....	355
<i>COMPTE RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES</i>	
Jenny Strauss Clay, Irad Malkin, Yannis Z. Tzifopoulos (eds.), <i>Panhellenes at Methone: graphê in Late Geometric and Protoarchaic Methone, Macedonia (ca 700 BCE)</i> , Trends in Classics - supplementary volumes 44, Editura Walter de Gruyter, Berlin – Boston, 2017, x + 377 p. (<i>Julian Bîrzescu</i>)	359
Nathan Badoud, <i>Le temps de Rhodes. Une chronologie des inscriptions de la cité fondée sur l'étude de ses institutions</i> , Vestigia. Beiträge zur alten Geschichte 63, Editura C.H. Beck, München, 2015, XVII + 542 p., 148 fig. (<i>Julian Bîrzescu</i>)	361
Toni Năco del Hoyo, Fernando López Sánchez (eds.), <i>War, Warlords, and Interstate Relations in the Ancient Mediterranean</i> , Impact of Empire 28, Leiden – Boston, Editura Brill, 2018, xiv + 504 p. (<i>Liviu Mihail Iancu</i>)	363
Christoph Hinker, <i>Ausgewählte Typologien provinzialrömischer Kleinfunde. Eine theoretische und praktische Einführung</i> . Beiträge zur Archäologie 8, Editura LIT, Viena – Berlin, 2013, 368 p., 58 ilustrații (<i>Cristina-Georgeta Alexandrescu</i>).....	367
Gleb V. Kubarev, <i>Altürkische Gräber des Altaj</i> , Archäologie in Eurasien, Band 33, Editura Dr. Rudolf Habelt, Bonn, 2017, XII + 402 p., 457 fig. (<i>Adrian Ioniță</i>).....	369
Maria-Venera Rădulescu, <i>Meșteșug, artă, document. Cahlele din Țara Românească, secolele XIV–XVII</i> , Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016–2017, 430 p. (incluzând 19 fig. și 158 pl.) (<i>Daniela Marcu Istrate</i>).....	372
Sófálvi András, <i>Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori udvarhelyszéken/Război și autoapărare în scaunul Odorhei în Evul Mediu și epoca Principatului</i> , Erdélyi Múzeum-Egyesület/Editura Muzeului Ardelean, Kolozsvár/Cluj-Napoca, 2017, 616 p. (incluzând 549 fig. și o hartă) (<i>Daniela Marcu Istrate</i>)	375
Ioan Marian Țiplic (ed.), <i>Oameni și comunități în jurul Carpaților</i> (Minerva, IV; Collectanea, 2), Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, 202 p. (<i>Sebastian Ovidiu Dobrotă</i>)	378
<i>Pontica L</i> , 2017 (<i>Oana Damian</i>)	380
<i>ABRÉVIATIONS</i>	385

„140 DE ANI DE ARHEOLOGIE DOBROGEANĂ”.
CRONICA UNEI EXPOZIȚII*

Într-un an 2018 aflat deopotrivă sub semnul celebrării patrimoniului european și al Centenarului întregirii țării, prin unirea Transilvaniei cu regatul României, una dintre provinciile istorice ale acestei țări, pământul pe care ne place să-l numim „dintre Dunăre și Mare”, Dobrogea, are propria aniversare – 140 de ani de când face parte din statul român. Momentul istoric a prilejuit – pentru cei preocupați de valorile trecutului în genere și de cele dezvăluite prin cercetarea pământului în special – organizarea unui eveniment expozițional, numit transparent „140 de ani de arheologie dobrogeană”.

* Mulțumiri colegilor de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța (domnul dr. Gabriel Custurea, curatorul expoziției, și doamnele Doina Banciu și Ada Marcu) pentru imaginile puse la dispoziție.

Inițiativa a aparținut Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, numit astfel începând cu anul 1977, purtătorul peste timp al valorilor Muzeului regional de Arheologie Dobrogea, înființat în anul 1957, pe baza unei colecții preexistente, ale cărei începuturi datează din anul 1879. Partenerii firești au fost Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” din Tulcea, dezvoltat din Muzeul „Deltei Dunării”, creat în anul 1968, și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, continuatorul Muzeului Național de Antichități, înființat în anul 1864, și inițiatorul, în sens instituțional, al cercetării arheologice în Dobrogea. Echipelor de lucru din cele trei instituții menționate li s-au alăturat arheologi cu „preocupări dobrogene” de la Muzeul Național de Istorie a României și de la Facultatea de Istorie a Universității bucureștene.

Prilejuită de marcarea unui eveniment politico-istoric, manifestarea a încercat, prin raportarea la spațiul dobrogean și la sensurile domeniului arheologiei, să sublinieze continuitatea unor proiecte de cercetare, a unor instituții și a unor idealuri de protejare a patrimoniului.

În vechea, dar monumentală clădire a muzeului constănțean, din Piața Ovidiu nr. 12, în două săli generoase de la ultimul nivel, organizatorii manifestării expoziționale, vernisate în ziua de 3 august, și-au propus o trecere în revistă a principalelor direcții de cercetare, descoperiri, situri emblematice, realizări științifice, publicistice și instituționale ale arheologiei dobrogene.

Printr-o expunere de tip documentar fotografic, în cadrul a 43 de panouri, susținută de artefacte definitorii pentru anumite situri, culturi arheologice și epoci istorice, s-a realizat ilustrarea diverselor forme de manifestare ale acestei științe a reconstituirii trecutului: cercetări de teren, sistematice/programate și preventive, în situri deschise sau în peșteri, investigații subacvatice, săpături tradiționale și anchete pluridisciplinare, descoperiri materiale dintre cele mai incitante, cu încărcătura lor de informație obiectivă și mesaj spiritual.

Dincolo de încercarea de reconstituire a trecutului prin manifestările creatorilor lui, nu au fost uitați nici oamenii domeniului, deoarece știința arheologiei nu poate fi despărțită de istoria arheologiei, în spatele acumulărilor de descoperiri, de date variate, interpretabile în cheile cele mai diverse, de obiecte, situații și vestigii spectaculoase sau banale, fiind profesioniștii, uniți, printr-o particulară solidarizare în timp, în eforturile lor de cercetare, conservare și punere în valoare a unei importante părți a patrimoniului.

Încă de la intrarea în muzeu, vizitatorul este întâmpinat și condus spre expoziția, aflată la ultimul etaj, de cele două panouri care ilustrează viața și activitatea unor deschizători de drumuri în domeniul arheologiei românești (înțelesă deopotrivă în sensul de cercetare de teren, de școală a profesiei, de domeniu de înaltă ținută intelectuală, de instituție a patrimoniului): Grigore Tocilescu și Vasile Pârvan.

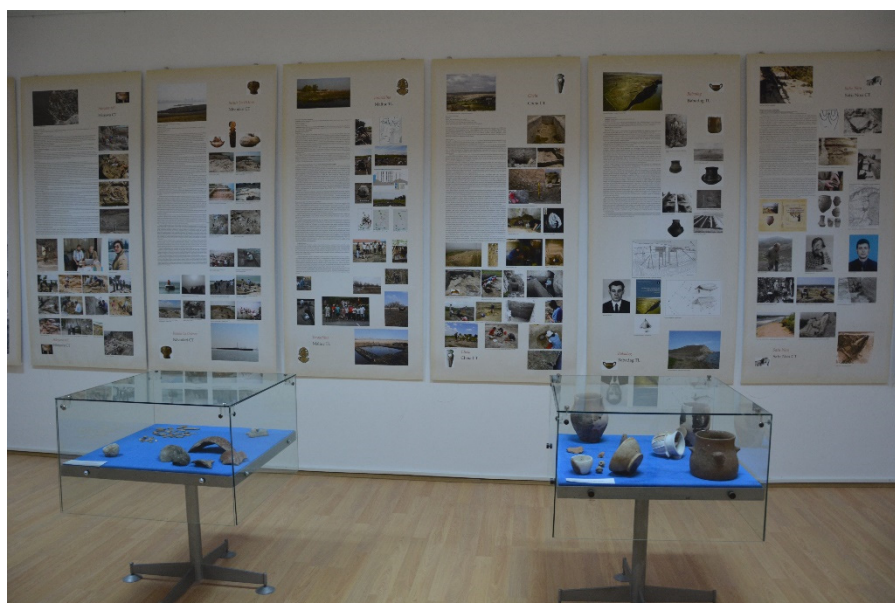
O încercare de sinteză a eforturilor evoluției instituționale a arheologiei dobrogene, prin cele două centre, de la Constanța și Tulcea, este prezentă prin panourile ilustrând activitatea a doi creatori de muzee ale secolului XX, ei înșiși

arheologi reprezentativi pentru domeniile preistoriei și Antichității: Adrian Rădulescu și Gavrilă Simion.

Expoziția se deschide cu un documentar al începuturilor arheologiei dobrogene, anterioare anului 1878, începuturi datorate unor savanți europeni care au știut să fructifice ocazia oferită de combinarea intereselor marilor imperii ale momentului în zonă.

O expresivă hartă a Dobrogei, cu marcarea siturilor arheologice prezentate, ajută la orientarea vizitatorului în spațiul geografic descris, conținutul panourilor călăuzindu-l în plan cronologic și tematic.

Expunerea „istoriei arheologiei dobrogene” se desfășoară în sens cronologic, acoperind pre- și protoistoria, cu realitățile ilustrate de cercetările din situri aparținând perioadei neolitice (Hamangia–Baia, Cernavodă, Hârșova, Năvodari, Maliuc, Cheia) și epocii metalelor (Babadag și Satu Nou), ilustrând, uneori, descoperiri definind chiar culturi arheologice eponime.

O secțiune importantă este dedicată Antichității, prin prezentarea sintetică, în câte unul sau, uneori, două panouri, a siturilor definitorii pentru perioada invocată de manifestarea expozițională, ținându-se cont de începuturile cercetării acestora, în a doua parte a veacului al XIX-lea (la *Troesmis*–Turcoaia, *Axiopolis*–Cernavodă și *Tropaeum Traiani*–Adamclisi) și în primele decenii ale secolului XX (*Ulmetum*–Pantelimon, Histria, *Tomis*–Constanța, *Callatis*–Mangalia, Capidava). Investigațiile se măsoară în multe decenii, depășind chiar centenarul sau fiind reluate, după mari intervale de întrerupere (*Orgame*–*Argamum*–Capul Dolojman, Albești, *Durostorum*–Ostrov, *Carsium*–*Hârșova*, *L(Ibida)*–Slava Rusă, *Halmyris*–Murighiol, *Noviodunum*–Isaccea, *Dinogetia*–Garvăn).

Tratarea siturilor Antichității, conturând secțiunea cea mai bine reprezentată a expoziției, potrivit specificului arheologic al regiunii danubiano-pontice, urmează o dispunere spațială (dinspre sudul spre nordul Dobrogei), ținând cont de încadrarea pe anumite paliere cronologice și culturale (epocile: greacă, greco-romană, romană, romano-bizantină și bizantină), de statutul de situri pluristratificate, unele suprapuse de așezări moderne, sau de efortul (recent) al unor lucrări ample de cercetare în vederea punerii în valoare.

În fond, principiul călăuzitor a fost reprezentat de vorbele lui Vasile Pârvan: „Dobrogea e o cetate. Zidurile ei sunt malul înalt al Dunării și Mării. Șanțurile ei cu apă sunt Dunărea și Marea Neagră. Iar la miazăzi râpele adânci care despart Dobrogea noastră de Deliorman [...] fac a patra latură întărită a mărețului nostru fort de flanc. Ca orice fel de cetate, veche ori nouă, Dobrogea are un mare ținut deschis, pe care-l priveghează și-l apără, de jur împrejurul ei”.

Un panou ilustrând fenomenul biritualismului funerar și lumea rurală în preajma anului 1000 (prin obiectivul de la Oltina), unul destinat așezămintelor monahale rupestre de la Murfatlar și Dumbrăveni, altele dedicate cetăților bizantine *a fundamentis* de la Păcuiul lui Soare și Nufăru, respectiv fortificației de la Enisala, prezintă date esențiale ale evoluției spațiului dobrogean în epoca medievală, evoluție aflată sub semnul Bizanțului. Prezența, succesivă în timp, a Imperiului otoman, este subliniată de datele arheologice oferite de siturile de la Caraharman–Vadu și Ester–Târgușor.

Eforturile entuziaste ale unor pasionați ai domeniului sunt redată în documentarul ilustrând investigațiile platformei continentale a Mării Negre și, implicit, un domeniu de cercetare aflat încă la început în România, arheologia subacvatică.

Următoarea secțiune fotodocumentară este dedicată „marilor lucrări”.

Fortificațiile liniare care brăzdează centrul Dobrogei, între Cernavodă și Constanța, cunoscute sub numele de *valul mic de pământ*, *valul mare de pământ* și *valul de piatră*, introduse în ample și controversate analize de istorie universală, sunt tratate prin dosarul investigațiilor de teren, deschis în a doua parte a secolului al XIX-lea și finalizat (deocamdată!) în primăvara anului 2012, pe traseul „Autostrăzii Soarelui”.

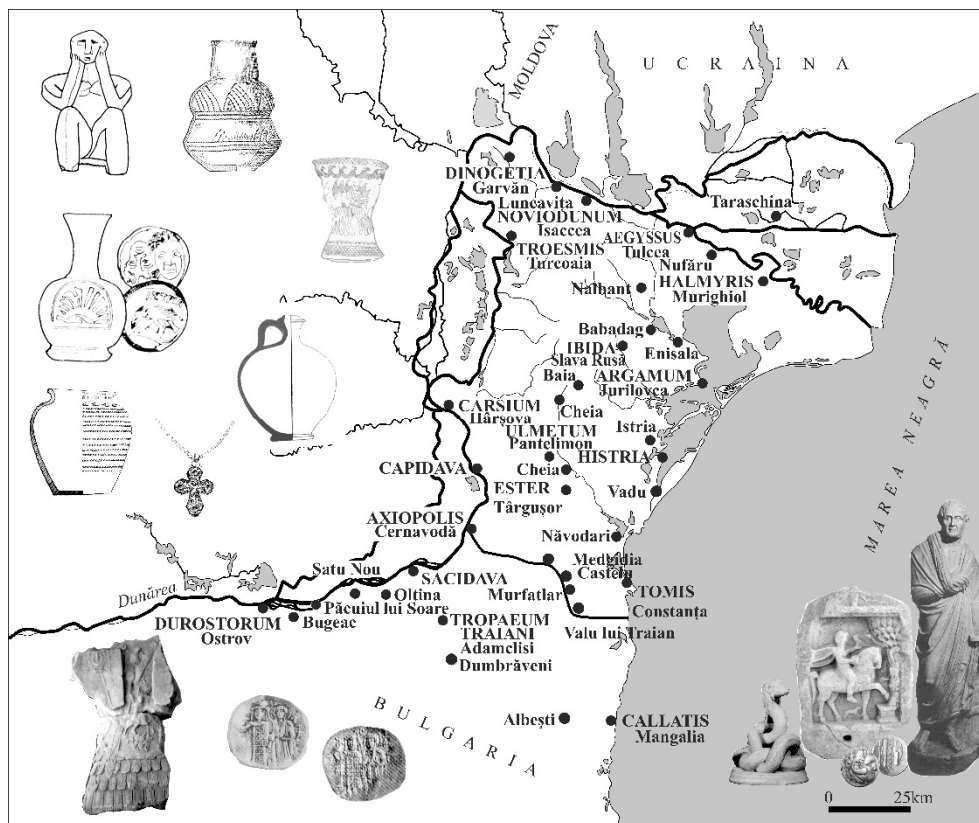
Respectivul panou face, firesc, trecerea spre segmentul destinat cercetărilor arheologice preventive, determinate de marile proiecte investiționale (de tipul autostrăzilor sau, ca o particularitate a regiunii dobrogene, al centralelor eoliene). Deși accentul a fost pus pe rezultatele științifice deosebite obținute în domeniul arheologiei tumulilor (investigați la Medgidia, Cernavodă, Mireasa), precum și pe cercetarea extinsă a așezărilor și necropolelor, din diverse epoci (de ex., situl de la Poiana), nu ne putem împiedica să subliniem importanța rolului social al unei meserii, aparente desuete, într-o lume în permanentă schimbare și modernizare. Dobrogea este, de asemenea, și o regiune recunoscută pentru arheologia preventivă practică în mediu urban, fapt evidențiat pe panourile dedicate siturilor în cauză.

Finalul parcursului expozițional este dedicat ipostazelor noțiunii de muzeu în planul arheologiei dobrogene. Este ilustrată realitatea muzeelor de sit, de la momentul pârvanian, sub egida Muzeului Național de Antichități, concretizat în amenajarea acestora la *Tropaeum Traiani*, *Ulmetum*, *Histria*, *Tomis* și *Callatis*, ori cea datorată eforturilor reprezentanților familiei Cotovu pentru situl *Carsium*–Hârșova, până la realizările anilor '60–'80 ai secolului trecut, cu dezvoltarea, în acest sens, a așezămintelor de la Monumentul triumfal de la Adamclisi, din situl Histria sau din orașul Mangalia. Muzeele regionale, de la Constanța și Tulcea, dezvoltate din colecții de mici dimensiuni sau din muzee de sit, cunosc o evoluție marcată deopotrivă de

protejarea și punerea în valoare a patrimoniului, precum și de cercetarea lui.

Un panou, destinat valorificării științifice a arheologiei prin publicații (conținând imagini ale copertelor volumelor monografice, ale *corpora* epigrafice, ale revistelor de specialitate dedicate spațiului dobrogean – Pontica, anuarul MINA Constanța, și Peuce, anuarul ICEM Tulcea), încheie, alături de evidențierea echipelor de lucru, această manifestare a valorificării expoziționale a arheologiei. În plus, publicul amator de lectură... de specialitate poate consulta, prin accesul efectiv la un corp de bibliotecă încărcat de tomuri, volumele ilustrate.

Câteva absențe în ansamblul fotodocumentarului arheologic dobrogean de la Constanța ar putea fi remediate prin preconizata itinerare a expoziției în spațiul muzeal al orașului Tulcea (situat, de altminteri, pe str. 14 Noiembrie – momentul revenirii Dobrogei alături de statul român), ca și printr-o dorită publicație, care să marcheze, într-o manieră revizuită și adăugită, manifestarea expozițională.

Oana Damian **

** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: oanadamian63@gmail.com.